

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАСИЛЬСТВА

Павлова Тетяна Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
економіко-правового факультету
Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова

Скільки існує людство, стільки існує й насильство як спосіб вирішення конфлікту між людьми та державами. Простежуючи еволюцію людства, слід зазначити, що спочатку його існування насильство виступало як цілком логічна форма, за допомогою якої розширювалися території додержавних суспільств, які за висловом Т. Гоббса існували у стані «війни всіх проти всіх», що у подальшому сприяло виникненню договірної теорії виникнення держави, яка була запропонована Т. Гоббсом, Дж. Локком.

У цивілізованому демократичному світі насильство сприймається як крайня суспільно небезпечна, протиправна поведінка, яка забороняється законом та є проявом певних психологічних проблем на рівні людини, або проявом агресивної диктатури на рівні держави, яка має крайню форму – розв’язування агресивної війни. Розглянемо соціально-правові та психологічні аспекти насильства на рівні антисоціальної поведінки суб’єкта кримінального правопорушення.

Насильство є проявом невігластва (в деяких випадках може бути проявом певного хворобливого стану психіки) людини, показником низької правової та психологічної культури в суспільстві. Перша теза є в тому, що насильство виникає на рівні неконструктивної взаємодії між фізичними особами, тобто є соціальним явищем та виступає, досить часто, як стихійно виникаючий наслідок агресивної комунікації між суб’єктами, та може призвести до крайньої найнебезпечнішої протиправної поведінки – злочину.

25 листопада у всьому світі відоме як Міжнародний день боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок, який встановлений резолюцією A/RES/54/134 Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1999 р., та відзначається щорічно. Домашнє насильство є одним із розповсюдженіших видів насильства у світі, тому «Домашнє насильство та насильство за ознакою статі до сих пір постають перед суспільством як проблеми, необхідність вирішення яких отримують першочергове значення та потребують реагування з боку суспільства та держави. Одним із засобів такого реагування, спрямованим на вирішення зазначених проблем, є

впровадження взятих державою зобов'язань у національне законодавство, у тому числі і кримінальне, які передбачені Законами України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12. 2017 р. № 2229-VIII (далі – Закон України від 07.12. 2017 р. № 2229-VIII) та «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р. № 2227-VIII (далі – Закон України 06.12.2017 р. № 2227-VIII)» [1].

Визначення домашнього насильства та його форм надається у п. 3 ст. 1 Закону України від 07.12. 2017 р. № 2229-VIII, а саме це «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [2]. Прийняття цього закону сприяло внесенню змін у Кримінальний кодекс України (далі – КК України), які були внесені Законом України 06.12.2017 р. № 2227-VIII, а саме Загальна частина Кримінального кодексу України була доповнена Розділом XIII-1 – «Обмежувальні заходи» (ст. 91-1), що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство; Особлива частина Кримінального кодексу України була доповнена ст. 126-1, в якій надано визначення домашнього насильства тощо. Отже, «вчинення домашнього насильства щодо дружини (чоловіка) або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, покарання назначається більш суворе, ніж якщо потерпілою була б випадкова, жодним чином не пов'язана з винною особою людина» [1, с. 163].

З правової точки зору насильство виступає, по-перше, у вигляді способу (форми) вчинення кримінального правопорушення та може застосовуватися до будь-якої особи або вчинятися щодо дружини (чоловіка) або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. У Кримінальному кодексі України термін «насильство» згадується 56 разів. Наприклад, в «ст. 91-1; п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України; п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України; ст. 126-1 КК України; ч.2, ч. 3 ст. 149 КК України; ст. 153 КК України; ч. 2 ст. 161 КК України; ч. 2 ст. 186 КК України; ст. 187 КК України; ч. 3 ст. 189 КК України; ч. 2, ч. 3 ст. 206 КК України; ч. 2 ст. 206-2 КК України; ч. 3 ст. 262 КК України; ч. 2, ч. 3 ст. 278 КК України; ч. 3 ст. 280 КК України; ч. 2, ч. 3 ст. 289 КК України; ч. 294 КК України; ч. 3 ст. 308 КК України; ч. 3 ст. 312 КК України; ч. 3 ст. 313 КК України; ч. 3 ст. 332-2 КК України; ст. 345 КК

України; ст. 345-1 КК України; ст. 346 КК України; ст. 350 КК України; ч. 2, ч. 3 ст. 355 КК України; ч. 2 ст. 365 КК України; ст. 377 КК України; ст. 386 КК України; ст. 398 КК України; ст. 405 КК України; ч. 4 ст. 410 КК України; ч. 2 ст. 431 КК України; ст. 433 КК України; ст. 435-1 КК України» [3] тощо. По-друге, вчинення злочину з особливою жорстокістю у разі відсутності такої вказівки у диспозиції статті Особливої частини КК України, враховується при призначенні покарання як обставина, що обтяжує покарання (п. 10, ч.1 ст. 67 КК України). По-друге, вчинення злочину з особливою жорстокістю, у разі відсутності такої вказівки у диспозиції статті Особливої частини КК України, враховується при призначенні покарання як обставина, яка обтяжує покарання (п. 10, ч.1 ст. 67 КК України).

З психологічної точки зору насильство розглядається як один із швидких способів вирішення конфлікту, який вважається насправді неефективним, оскільки тільки створює видимість його вирішення та пов'язаний із втратою емоційного контролю розвитку комунікації суб'єктом, який застосовує таке насильство. Наприклад, професор С. О. Гарькавець вважає, що «насильство – це дія або бездіяльність однієї людини стосовно іншої, що завдає шкоди як фізичному, так і психічному здоров'ю, принижує почуття її честі та гідності. Це застосування силових методів або психологічного тиску за допомогою погроз, свідомо спрямованих на слабких або тих, хто не може чинити опір. Виокремлюють: фізичне насилля – побої, нанесення тілесних ушкоджень, примусова ізоляція та утримання тощо; психологічне насилля – погрози, лайка, принизливі висловлювання, тиск тощо; економічне насилля – різновиди силового та шахрайського позбавлення майна (крадіжки, шахрайство тощо). У цивілізованому світі насильницькі практики вирішення конфлікту засуджуються і на рівні суспільних норм, і на рівні законодавства, хоча й досі залишаються поширеними. Застосування сили, примусу, насильства видається нерідко найпростішим, швидким та ефективним способом розв'язання конфлікту» [4, с. 79]. Зворотним боком застосування насильства, з психологічної точки зору, є виникнення психотравмуючої ситуації, яка у подальшому може привести до отримання не тільки фізичних, а й моральних травм.

Таким чином, насильство як соціальне явище є проявом невігластва (в деяких випадках може бути проявом певного хворобливого стану психіки) людини, показником низької правової та психологічної культури в суспільстві. З правової точки зору насильство виступає, по-перше, у вигляді способу (форми) вчинення правопорушення, у тому числі і кримінального, та може застосовуватися до будь-якої особи або вчинятися щодо дружини (чоловіка) або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, по-друге, коли насильство не визначено в якості ознаки певного складу кримінального

правопорушення, воно враховується при призначенні покарання як обставина, яка його обтяжує. Психологічна складова насильства пов'язана із прагненням учасника (суб'єкта) відносин через використання вербальної та невербальної комунікації примусити іншого учасника (суб'єкта) комунікації до якихось дій/бездіяльності з метою контролювати його/її або з метою контролю ситуації, яка виникла. Насильницький спосіб вирішення конфлікту, як правило, формується на протязі життя людини під впливом психотравмуючих життєвих ситуацій та проявляється через нездатність та/або небажання суб'єкта його вирішувати законним та екологічним способом міжлюдської комунікації.

Список використаних джерел:

1. Павлова Т.О., Кривошликова А.С. Правовий аналіз норм Кримінального кодексу України щодо гендерної рівності та протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству. *Правова держава*. 2018. № 32. С. 159–168.

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 23.10.2023).

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

4. Гарькавець С. О. Юридична психологія: словник-довідник. Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. 152 с.